

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Регіональний філіал у м. Одесі

П. А. СІНОВЕЦЬ

НОВА АРХІТЕКТУРА
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРО
У ПЛАНАХ США:
глобальні стратегічні наслідки
і значення для України

Аналiтична доповідь

Одеса
Фенікс
2011

УДК 327:355.02. (073):(4)

ББК 66.4(7США)30

С 38

Сіновець П. А. – к.політ.н, провідний науковий співробітник Регіонального філіалу НІСД у м. Одесі.

Сіновець П.А. Нова архітектура Європейської системи ПРО у планах США: глобальні стратегічні наслідки і значення для України : аналітична доп. / П.А. Сіновець. – Одеса : Фенікс, 2011. – 36 с.

ISBN 978-966-438-323-7

Укр. мовою

Предметом дослідження в даній аналітичній доповіді є нова конфігурація системи ПРО США і НАТО в Європі і зокрема в Чорноморському регіоні в контексті оцінки цього проекту його потенційними учасниками – Туреччиною, Болгарією і Румунією, а також Російською Федерацією і Україною, для якої наслідки зазначеного процесу є важливими з точки зору перспектив розвитку геополітичної ситуації і безпеки в Чорноморському регіоні і Південно-Східній Європі.

Розраховано на політологів, науковців, експертів та фахівців з питань регіональної та глобальної політики і безпеки.

**За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове.**

Електронна версія: <http://od.niss.gov.ua>

ISBN 978-966-423-7

© Сіновець П. А., 2011

© Оформлення ПП «Фенікс», 2011

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- БРПЧ – балістичні ракети на підводних човнах.
- БГ – боєголовки.
- ВГЗ – доктрина взаємного гарантованого знищення.
- ДПРО – Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про обмеження систем протиракетної оборони 26 травня 1972 року.
- МБР – міжконтинентальна балістична ракета.
- ПРО – протиракетна оборона.
- ПРО (ТВД) – протиракетна оборона театру воєнних дій (тактична).
- НПРО – національна система протиракетної оборони.
- ПЧАРБ – підводні човни з атомними ракетами балістичними.
- РЛС – ракетно-локаційні станції, що є елементом системи протиракетного щита.
- СПРН – системи попередження про ракетний напад.
- СНО-3 – Договір між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження наступальних озброєнь, 8 квітня 2011 року.
- ТЯО – тактичні ядерні озброєння.

ВСТУП

Минулі роки відзначилися помітним поживаленням так званої “проблеми ПРО”. Визначною подією стала відмова нової демократичної адміністрації Б. Обами від розвитку стратегічної системи ПРО США на територіях Польщі та Чехії та зміни планів конфігурації нового протиракетного щиту шляхом створення загальної євроатлантичної системи ПРО, – процес, який охоплюватиме регіони Східної, Південної і Північної Європи.

Процес цей супроводжується зростанням протиріч у стратегічному діалозі між США та Російською Федерацією. Одним з центральних протиріч двох ядерних наддержав сьогодні є відсутність консенсусу між Москвою і Вашингтоном щодо планів Сполучених Штатів створити загальну євроатлантичну систему ПРО. Еволюція бачення контурів європейської ПРО у позиціях президентських адміністрацій США від Дж. Буша-молодшого до Б. Обами так і не задовольнила Москву, оскільки розміщення відповідної стратегічної інфраструктури США або НАТО поблизу російських кордонів сприймається Кремлем як удар по його стратегічних можливостях. Це спонукає Росію спрямовувати максимум зусиль на укріплення власного оборонного периметру і протистояння американській воєнно-політичній експансії. Цей процес потенційно впливатиме на інтереси України, яка знаходиться: по-перше, на перетині ракетних траєкторій майбутньої системи ПРО, а по-друге, у сфері життєвих інтересів Москви, для якої принципово важливим є утримання Києва у власному оборонному периметрі.

Представлений аналітичний огляд дає загальну характеристику ситуації створення нової європейської системи ПРО, зокрема, висвітлює такі важливі її аспекти, як позиція Росії і членів НАТО по цьому питанню, окреслює можливі фактори ускладнення ситуації, визначає перспективні сценарії розвитку діалогу між США і РФ у рамках ПРО, надає висновки і рекомендації щодо найбільш оптимальних для України дій відповідно до різних варіантів розвитку ситуації.

1. «ПРОБЛЕМА ПРО»: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПИТАННЯ

Проблема протиракетної оборони завжди вважалася однією з ключових у стратегічному діалозі Москви й Вашингтона, особливо у часи «холодної війни», коли їх спільну позицію було відображено у Договорі з ПРО 1972 року, що обмежував можливості розгортання протиракетних систем на територіях кожної з держав. Після розпаду СРСР США перетворюються на глобального світового лідера, що супроводжується диверсифікацією викликів їх безпеці, у той час як Росія поступово втрачає наддержавні позиції і найбільш важливою справою для неї залишається збереження переконливості власного ядерного стримування, заснованого на стратегічному паритеті з США. Така ситуація пояснює поступове формування різних позицій сторін щодо розвитку систем ПРО – активізацію діяльності Сполучених Штатів у цьому напрямку і різку протидію цьому процесу з боку Росії.

На сьогоднішній день «проблему ПРО» можна розділити на чотири основних етапи:

- перший – з моменту підписання Договору з ПРО 1972 року аж до початку американських ініціатив про необхідність його перегляду;
- другий – з початку американсько-російських консультацій про долю ДПРО й аж до оголошення США про вихід з нього 13 листопада 2001 року;
- третій період починається безпосередньо з моменту виходу США з Договору і зняття всіх обмежень на розгортання систем ПРО, наслідком чого стала заява США на початку 2007 року про намір розмістити Третій позиційний район ПРО у Східній і Центральній Європі;
- четвертий етап пов'язаний із оприлюдненням планів адміністрації Барака Обами щодо реконфігурації майбутньої архітектури європейської системи ПРО.

Отже, Договір з ПРО був підписаний Радянським Союзом і Сполученими Штатами 26 травня 1972 року і вступив у силу в жов-

тні того ж року. ДПРО зобов'язує обидві сторони не робити спроб створення оборонних систем національного масштабу проти удару ядерними стратегічними балістичними ракетами й суворо обмежує розробку й розгортання дозволених протиракетних оборонних комплексів. Разом із Протоколом 1974 року, кількість районів, внесених до захисту зводиться до одного в кожній з держав-учасниць. Серед інших умов він забороняє обом сторонам розробку, випробування й розгортання в космосі будь-яких засобів поразки балістичних ракет та їхніх елементів¹.

У 1980-ті роки Договір з ПРО став причиною гострих дебатів між двома наддержавами в зв'язку з оголошеною США розробкою програми «стратегічної оборонної ініціативи» (СОІ). Саме запровадження Вашингтоном цієї програми провокувало безпрецедентну за своїми масштабами гонку озброєнь з боку СРСР у 1980-ті роки.

З настанням епохи розрядки, пов'язаної з горбачовською «політикою нового мислення» й припиненням робіт з СОІ, розбіжності були зняті й знову відновилися в 1993 році, коли США продовжили розробку систем ПРО театру воєнних дій (ТВД).

На цьому тлі адміністрація Клінтона виступила ініціатором великої акції з надання американським збройним силам і заокеанським союзникам ефективних можливостей у протиракетній обороні театру воєнних дій.

У зв'язку з ситуацією в галузі розробки й нарощування американських систем ПРО ТВД виникла необхідність обговорення її на найвищому рівні, оскільки потрібно було привести її хоча б у формальну відповідність з Договором 1972 року, який адміністрація Клінтона усе ще визнавала «наріжним каменем стратегічної стабільності». Проблема розмежування систем ПРО була предметом обговорення на всіх російсько-американських зустрічах на вищому рівні, що відбулися в 1995-1997 роках. Основою угоди про демаркацію систем ПРО, досягнутої в березні 1997 року, виявилася початкова пропозиція США, відповідно до якої будь-яка система, що не

---

¹ Договір между Союзом Советских Социалистических республик и Соединёнными Штатами Америки об ограничении систем противоракетной обороны, 26 мая 1972. [Електронний ресурс] 10.05.08. – Режим доступа : <www.armscontrol.ru/start/rus/docs/abm-treaty.htm>

була випробувана проти стратегічної цілі, вважається нестратегічною і, як наслідок, не потрапляє під обмеження Договору по ПРО².

Угода про розмежування ніяк не стримувала розгортання космічних компонентів у випадку, якщо було заявлено, що вони є компонентами нестратегічних систем ПРО. На зустрічі в Гельсінкі погодили, що єдиним винятком повинно стати стримування розгортання перехоплювачів космічного базування, які США на той момент не збиралися розвертати. Відсутність обмежень на космічні компоненти означає можливість розміщення в космосі систем, здатних виявляти цілі, їхній супровід, а можливо, і наведення на них перехоплювачів. Як уже відзначалося, розгортання таких систем дозволяє якісно змінити можливості нестратегічних протиракетних систем, фактично переводячи їх у розряд стратегічних. Отже, зазначена угода практично цілком скасовувала основні положення Договору по ПРО³.

Цю позицію розвинув Дональд Рамсфельд у своєму виступі 8 березня 2001 року, відзначивши, що розподіл ПРО на ТВД і національну по суті, позбавлений змісту, оскільки національна ПРО буде захищати як цивільні об'єкти на території США, так і ВПС, розміщені на ній⁴. Тобто, сьогодні, з урахуванням досвіду полеміки з ПРО ТВД кінця 1990-х рр., можна з повною впевненістю заявляти, що вся дискусія з приводу оборони театру воєнних дій була ініційована Вашингтоном лише як певний крок, що розв'язував руки США в розробленні національної системи ПРО.

Адміністрація Б. Клінтона, у такий спосіб, шляхом розмежування ПРО на тактичну та стратегічну, фактично, створила підґрунтя для подальших розробок США щодо систем ПРО, а з часом – і виходу Сполучених Штатів з Договору 1972 року. За часів Дж. Буша-молодшого, розмежування систем ПРО на національну (тобто

² Woolf A.F. Anti-Ballistic Missile Treaty Demarcation and Succession Agreements: Background and Issues. Updated April 27, 2000 // CRS Report for Congress. – The Library of Congress. – SKI-17. – Режим доступу : < http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metaocrs1351/m1/1/high_res_d/98-496f_2000Apr27.pdf>;

³ Арбатов А.Г. Саммит Путин – Клинтон в процессе СНВ-ПРО // Ядерное распространение. – 2000. – Вып. 35. – С.46.

⁴ Remarks as Delivered By Secretary of Defence Donald H. Ramsfeld, Munich, Germany, February 3, 2001 / Munich Conference on European Security Policy. [Електронний ресурс] 12.02.06. – Режим доступу: <[7](http://www.defencelink.mil/speeches/2001/s2001023/secd/htm>l>;</p></div><div data-bbox=)

стратегічну) та ПРО ТВД було відмінено – обидві системи інтегрували у «багаторівневу систему ПРО»⁵.

Отже, у 1999 році на тлі досить серйозного тиску з боку республіканців адміністрація Клінтона повідомляє про створення обмеженої протиракетної оборони території країни.

Поштовхом для цього виявилася доповідь Комісії з проблеми ракетної зброї під головуванням Рамсфельда в 1998 році про кількість ракетних погроз для Сполучених Штатів, що зростає. Зокрема, на перше місце висувалася аргументація про швидке поширення ракетних технологій, унаслідок чого вони стали доступними для «держав-ізоїв» (КНДР, Ірак, Іран, Лівія), агресивно налаштованих до США. Як приклад наводилося випробування Північною Кореєю балістичної ракети «Теподонг». І хоча радіус останньої дуже невеликий, прецедент був створений⁶.

Таким чином, офіційною причиною створення Національної американської ПРО була названа необхідність захисту території США від ракет «держав-ізоїв». Також згадувалася стурбованість із приводу політичної нестабільності в таких ядерних гігантах, як Росія і Китай, що, на думку американської адміністрації і ряду вчених, породжує ризик несанкціонованого запуску ракети по території США⁷.

У цілому, Договір з ПРО був документом дійсно епохальним, оскільки його підписання фактично символізувало визнання Москвою і Вашингтоном законів «взаємного гарантованого знищення», тобто системи, оптимальної для збереження стабільності стримування. Водночас Договір, що став символом політичної рівноваги сил в епоху «холодної війни», з розпадом біполярної системи міжнародних відносин, перестав задовольняти американську сторону. З одного боку, ДПРО перестав відповідати реаліям потенційних нових загроз для США, зокрема з боку «держав-ізоїв». З іншого, ДПРО відверто гальмував розвиток оборонних технологій США, що відтепер були покликані орієнтуватися на новий стандарт єдиної у світі наддержави.

⁵ WMD 411 Glossary. [Електронний ресурс], 1.04.10 Режим доступу: <http://www.nti.org/WMD411/gloss.htm>>l ;

⁶ Сирицине Д. Угроза баллистических ракет // Ядерное распространение. – 2000. – Вып. 36. – С.19-22.

⁷ Фергюсон Ч., Пайк Дж. ПРО и процесс контроля над вооружениями // Научные Записки ПИР-Центра. – 2000. – №15. – С.41-42.

11 вересня стало подією, що підштовхнула США на офіційний вихід з Договору, тим більше, що Росія в ту пору цілком поділяла стурбованість США новими погрозами. Крім того, готовність Вашингтона підписати Договір (СНП) стала кроком назустріч Москві, дозволивши сподіватися, що стратегічна стабільність по лінії російсько-американської взаємодії не занадто постраждає, адже так званий «динамічний діапазон» дозволяв Росії в перспективі зберігати можливість надійного гарантованого знищення США.

На початку десятиліття передбачалося, що будівництво НПРО не змістить меж сфери стратегічної стабільності, оскільки заплановані 200 американських протиракет при найвдалішому збігу обставин зможуть знищити не більше 45 бойових блоків, оснащених трьома ядерними боеголовками⁸. Така ситуація вважалася сумнівною навіть з гіпотетичним скороченням, якого російський ядерний потенціал мав зазнати наприкінці другої декади ХХІ століття.

Активізація зусиль Сполучених Штатів щодо розгортання систем ПРО у Східній Європі спостерігається з лютого 2007 року, коли Вашингтон офіційно повідомив про наміри щодо розширення своєї системи ПРО за рахунок баз у Польщі й Чехії. Головною загрозою, проти якої елементи ПРО мали бути спрямовані, проголошувався Іран – в останні роки Тегеран значною мірою посилив не лише розвиток своєї ядерної програми, але й зробив значний крок уперед щодо власного ракетобудування. На даний час головний здобуток цієї програми – моделі ракет «Шехаб» («Шехаб-3» із радіусом дії 1500-2000 км вже здатна досягти території держав Південної Європи) та «Сіджіл» (на даний момент проведені випробування «Сіджіл-2», радіус дії якої досягає 2500 км).⁹ Тегеран продовжує роботу над подальшими модифікаціями обох моделей, які в майбутньому становитимуть загрозу державам Центральної та Західної Європи¹⁰. Крім того, у лютому 2009 року відбувся запуск першого іранського супутника «Омід», що, фактично, підтверджує серйозність намірів Тегерану перетворитись на потужну ракетну державу, здатну

⁸ Шевцов А. Договор об ограничении систем противоракетной обороны: основа стратегической стабильности или яблоко раздора? // Ядерный контроль. – 2000. – №3. – С.14.

⁹ Smith M. A Shield for Europe? The Prospects For A Cooperative Missile Defence // Disarmament Diplomacy, № 57, May 2001. [Електронний ресурс]. 20.05.2009. – Режим доступу : <http://www.acronym.org.uk/dd/dd57/57smith.htm>

¹⁰ Iran launches production of the Sijil-2 missile [Електронний ресурс]. 21.05.2009. – Режим доступу : <<http://en.trend.az/news/world/wnews/1473700.html>>;

у майбутньому, навіть, виробляти міжконтинентальні балістичні ракети¹¹.

Отже, одним з головних завданням Вашингтону у першій декаді нового тисячоліття було проголошено попередження потенційної загрози для своїх союзників по блоку НАТО. Згідно із планами попередньої президентської адміністрації США, яку очолював Дж. Буш-молодший, майбутня інфраструктура ПРО передбачала встановлення радару в Чехії та десяти протиракет у Польщі.

Рішення Вашингтона про розміщення елементів ПРО у Польщі і Чехії було розцінено російським керівництвом як навмисна й недвозначна акція, спрямована на нейтралізацію російських можливостей удару відплати. Російська сторона керувалася певною логікою. Перехоплювачі, розташовані в Європі (так звані GBI, розраховані на ураження стратегічних ракет), потенційно здатні збивати розгорнуті в європейській частині країни російські МБР уже на активній фазі траєкторії, тобто безпосередньо відразу після злету, коли ракета разом з боєголовками, що несуться, становить собою єдину оптимальну для поразки мішень. Так, радары в Чехії, за оцінками експертів, могли б «просвічувати» усю європейську територію Росії, що поряд із системою наведення РЛС, могло б стати реальною заявкою на блокування частини російських стратегічних можливостей¹². Зрозуміло, що заявлені десять протиракет реально не могли б вплинути на стратегічний баланс, втім бази в Польщі та Чехії розцінювались Москвою як основа для подальшого нарощування американської стратегічної інфраструктури в регіоні.

Які заходи протидії в цій ситуації застосував Кремль? Умовно їх можна поділити на конструктивні та мілітаристські, причому останніх у такому випадку значно більше, мабуть, ситуація в чомусь нагадує часи програми СОІ, коли основним кошмаром радянського керівництва стала перспектива бути відкинутими до ситуації абсолютної ядерної переваги Вашингтона.

До конструктивних заходів можна віднести пропозицію Володимира Путіна, зроблену в напрямку політики «ліберального діалогу» із США, до якої можна віднести ідею створення спільної ПРО

¹¹ Спутник приблизил Іран к США. [Електронний ресурс], 3.02.2009. – Режим доступу: <http://www.infox.ru/authority/foreign/2009/01/30/Iran_satellite_1.phtml>

¹² Дворкин В., Льюис Дж., Подвиг П., Постол Т. Противоракетная оборона США в Европе: проблемы и возможности // Независимое военное обозрение. – 28 сентября, 2007.

та відмову від «морально застарілого» «гарантованого знищення» як основи стратегічних відносин.

Центральним елементом російського плану стала пропозиція щодо розвитку спільної системи ПРО зі створенням у Москві та Брюсселі центрів з обміну інформацією для роботи в рамках ПРО. Також російський лідер запропонував США використовувати споруджувану на півдні Росії (під Армавіром) станцію з раннього попередження ракетних пусків («Воронеж»). Ці пропозиції стали доповненням ініціативи Москви, що раніше надійшла, надати США для спільного використання в іранському напрямку РЛС у Габалі (Азербайджан). Причому Габалінська РЛС, за задумом Москви, повинна була стати альтернативою Чеському радару, а заодно й майбутнім протиракетам у Польщі. Така пропозиція не була прийнята американською стороною, у всякому разі як адекватна заміна систем ПРО в Східній Європі¹³.

Відповідь Вашингтона підштовхнула Росію до формування «мілітаристського» шляху переконання. До нього можна віднести рішення Москви призупинити виконання своїх зобов'язань за Договором про звичайні озброєння в Європі, а також серію випробувань стратегічної зброї, проведених улітку 2007 року. Не варто також забувати й про найстрашнішу погрозу Росії – вийти з Договору РСМД, відповідно до якого США СРСР наприкінці 1980-х знищили цілий клас ракет (середньої та меншої дальності). Альтернативою в цій ситуації було б поновлення виробництва й постановку на бойове чергування ракет СС-20 «Піонер», що в роки «холодної війни» були націлені на Західну Європу. Фактично, «мілітаристський» шлях є погрозою Росії повернутися до стратегічних методів Радянського Союзу в діалозі із США та НАТО. І, ймовірно, такий розвиток подій був розцінений певними колами у США як невдалий у відносинах із Росією. Отже, прихід до влади адміністрації Барака Обами відбувся під гаслами «перезавантаження» американсько-російських стратегічних відносин.

---

¹³ Ітоги самміта в Кеннебанкпорте // ЯДЕРНИЙ КОНТРОЛЬ. – 2007. – В. 19 (302), 28 июня – 4 июля

2. ІНІЦІАТИВА АДМІНІСТРАЦІЇ Б.ОБАМИ ЩОДО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРО

Барак Обама, який прийшов до влади під гаслами налагодження діалогу з Росією, демонстрував готовність до компромісу, яка полягала у реконфігурації планів розміщення ПРО у Східній Європі. Вже у вересні 2009 року США повідомили про відмову від «чеського» та «польського» варіантів за рахунок створення нової більш адекватної відповідно іранській загрозі системи.

За функціональними характеристиками плани Б. Обама відрізняються від планів попередньої адміністрації тим, що нова система ПРО США: а) має бути інтегрованою у загальну північно-атлантичну систему ПРО; б) має перехоплювати ракети малого та середнього радіусу дії, тобто такі, що зараз має Іран, проголошений головною ракетною загрозою для Європи; в) географічно розміщена в дещо іншому районі, тобто ближче до кордонів Ірану і водночас подалі від російських кордонів.

Було вирішено, що оскільки Іран ще не виробляє МБР, встановлення у Європі стратегічних систем ПРО GBI, які зараз функціонують на території США у рамках Національної системи ПРО, на сучасному етапі є недоцільним. Замість них планується розміщення систем “Aegis” з перехоплювачами SM-3 – морського та сухопутного базування. Ці системи були неодноразово випробувані проти ракет малого та середнього радіусу дії, зокрема з 24 випробувань “Aegis” 20 вважаються цілком успішними, що є дуже високим показником ефективності. Більш того, американський супутник, який вийшов із ладу, у лютому 2008 року був збитий саме цією системою ПРО¹⁴.

Загалом, згідно зі стратегією „поетапного адаптативного підходу” розміщення ПРО планується у чотири етапи – з 2011 по 2020 рік та вважатиметься спільним північноатлантичним проектом. У перший та другий етапи системи “Aegis” (перехоплювачі

¹⁴ O'Rourke R. Navy Aegis Ballistic Missile Defense (BMD) Program: Background and Issues for Congress, June 10, 2010// CRS Report for Congress Congressional Research Service 7-5700 www.crs.gov , RL33745.

SM-31В) морського та сухопутного базування буде встановлено на території Румунії (резервними або допоміжними варіантами виступають Болгарія та Туреччина). Третій етап передбачає залучення Польщі, на території якої буде розміщено системи SM-31В, а також Чехію та Словаччину, втім роль останніх двох держав у майбутній системі ПРО ще не визначена повністю. Четвертий етап передбачає розміщення у Північній Європі також ракет нового покоління SM-31В, які доречи матимуть можливості перехоплення не лише ракет середнього та малого радіусу дії, а й МБР¹⁵.

Таким чином, оцінюючи еволюцію контурів майбутньої євроатлантичної системи ПРО, варто зазначити, що підхід адміністрації Б. Обама вбачається цілком продуманим з точки зору нагальних ракетних загроз для США та Європи – від можливості перехоплення ракет малого та середнього радіусу дії вже у найближчі часи – аж до блокування МБР, вірогідність створення яких у Ірану зростає після 2020 року. У той же час, збільшення регіонів розміщення ПРО за рахунок другого та третього етапів «поетапного адаптативного підходу» передбачають залучення Східної та Північної Європи, що надає проекту більше стратегічного значення у протистоянні загрозам не лише з боку так званих «держав-ізгоїв», а й з боку визнаних ядерних держав.

3. ПІВДЕННО-СХІДНА ЄВРОПА У ПЛАНАХ СТВОРЕННЯ ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ

Ситуація, яка склалася навколо Південно-Східної Європи, дала Північноатлантичному Альянсу усі підстави почати діалог з США щодо створення загальної євроатлантичної системи протиракетної оборони.

Насамперед, необхідно зазначити, що ракетна загроза з боку Ірану для Західної та Центральної Європи зараз є в принципі віртуальною, в той час як Туреччина, Греція, Болгарія та Румунія вже

¹⁵ The Evolution of Ballistic Missile Defense in Central Europe /[Електронний ресурс], 10.02.2011. Режим доступу: www.stratfor.com/memberships/168507/analysis/20100803_evolution_ballistic_missile_defense_central_europe;

сьогодні можуть стати потенційними мішенями іранської ракетно-ядерної програми.

Ще 23 жовтня 2007 р. президент США Дж. Буш заявив про нагальну необхідність розміщення ПРО у Східній Європі, оскільки розвиток іранської ракетно-ядерної програми становитиме небезпеку для країн регіону вже у найближчі роки¹⁶.

Відповіддю на це стало рішення Ради міністрів НАТО розв'язати проблему вразливості Південно-Східної Європи вже на саміті Альянсу у Бухаресті, який відбувся на початку квітня 2008 року. Тоді обговорювалася можливість інтегрування третього позиційного району ПРО США у загальнонаївську систему ПРО. Заради захисту цих держав на їх територіях мали розмістити тактичну протиракетну оборону або ПРО (ТВД), яка виконуватиме роль першої перешкоди для іранських ракет. Планувалося, що оперативною ця система стане у 2015-20 роках, тобто почне працювати синхронно з американською ПРО у Польщі та Чехії¹⁷.

Однак, після приходу до влади адміністрації Б. Обама плани щодо розміщення протиракет GBІ у Польщі та Чехії було переглянуто, і регіон Південно-Східної Європи виходить на перше місце у планах США.

І Румунія, і Болгарія вже декілька років розглядалися науковцями як потенційні, навіть оптимальні кандидати на роль форпосту американських систем ПРО, беручи до уваги наступні чинники:

ці чорноморські держави знаходяться в проекції безпосередньої траєкторії польоту ракет середнього радіусу дії (якими володіє Іран) з регіону Азії та Близького Сходу;

в останні часи помітно зросла роль Болгарії та Румунії у зовнішній політиці США. 2007 році парламенти Румунії й Болгарії прийняли рішення щодо розміщення на своїх військових базах американських сил швидкого розгортання з метою реагування на кризові ситуації у Південно-Східній Європі. Отже, американські ПРО у ре-

¹⁶ США: ПРО не обмежиться Чехією і Польщею // 24 лютого 2007. [Електронний ресурс], 5.09.2008. – Режим доступу: <<http://grani.ru/Politics/World/US/m.118525.html>>

¹⁷ Приходько О.В. Американська ПРО: повторення історії або нові перспективи? // США, Канада: економіка, політика культура. – 2008. – №2. – С.5-12.

гіоні могли б захищати нещодавно розміщений в країнах воєнний контингент США¹⁸.

Після проголошення адміністрацією Обами нової конфігурації системи ПРО у Європі, США розпочали переговори з державами-кандидатами на роль реципієнтів ПРО ТВД. 4 лютого 2010 року Вища Рада Оборони Румунії схвалила плани участі держави у розміщенні нового покоління систем ПРО США, зокрема прийняти на своїй території наземні перехоплювачі SM-3 до 2015 року, а 3 травня 2011 була підписана відповідна угода¹⁹.

Дещо іншою виглядає позиція Болгарії. Із самого початку переговорів зі Сполученими Штатами щодо розміщення ПРО Софія поводитись доволі обережно, оскільки протягом тривалого періоду ця держава вважалася однією з найбільш дружніх до Росії у Східній Європі. Отже і сьогодні на рішення Софії впливає жорстка позиція Москви щодо питання ПРО. Протягом останнього року заради зміцнення своєї позиції Софія прагнула заручитися підтримкою не лише США, а й Північноатлантичного Альянсу та навіть Єврокомісії, і, врешті решт, 6 травня нинішнього року міністр оборони Болгарії А. Ангелов повідомив, що його держава не має планів розміщувати ПРО США на своїй території і прийматиме участь у проекті лише фінансово²⁰.

Проблематичною до недавнього часу також виглядала ситуація з Туреччиною, яка тривалий час відмовлялася давати згоду на розміщення американської ПРО, оскільки протягом останніх років Анкара пішла на значне зближення з Тегераном і Москвою, а також, починаючи з воєнної операції в Іраку 2003 року, все частіше піддавала критиці дії США у сфері безпеки. Серед вимог, висунутих Туреччиною були: створення ПРО під егідою всього Альянсу, а не виключно США; захист системами ПРО усієї території країни; відсутність в угоді щодо ПРО включення будь-яких держав до джерел

¹⁸ Visan G. Cementing the Alliance: Romania's Parliament Allows the Deployment of U.S. Forces in the Country. [Електронний ресурс], May 3, 2007. – Режим доступу: <civitaspoliticsblog.wordpress.com/2007/05/03/cementing-the-alliance-romania%E2%80%99s-parliament-allows-the-deployment-of-us-forces-in-the-country/>;

¹⁹ Элементы американской ПРО разместит у себя Румыния. [Електронний ресурс], 24.06.2011. – Режим доступу:< <http://news.olam.uz/politics/2158.html>>;

²⁰ Болгария не станет размещать у себя элементы американской ПРО. [Електронний ресурс], 24.06.2011. – Режим доступу: <<http://www.novoteka.ru/event/23038787>>;

ракетної загрози; право Анкари на участь у командно-контрольних механізмах системи. Щодо останньої вимоги, то її Туреччина згодом відхилила як нездійсненну значною мірою під тиском США, які натякнули, що доля зазначеного проекту є ключовою для стратегічного американсько-турецького партнерства, окрім того, захист системами ПРО держав Альянсу потенційно зменшуватиме необхідність проведення воєнної операції проти Тегерану. У листопаді 2010 року Туреччина дала згоду на розміщення ПРО, отримавши гарантії колективного контролю НАТО та відсутності конкретного супротивника у документах. Водночас, вбачається, що врегулювання головних питань з Туреччиною лише стимулює погіршення відносин між США й НАТО та Росією²¹.

Оцінюючи політику США щодо розміщення системи ПРО Євроатлантичного Альянсу у регіоні Південно-Східної Європи, варто зазначити, що менш, ніж за два роки загальна стратегічна лінія щодо Європейської ПРО була відкоригована певним чином. На даний час, згідно заявлених планів, крім Румунії, жодна з держав Південно-Східної Європи не братиме участі у новій конфігурації системи ПРО. Поки що точно не оприлюднений формат участі Туреччини у цій системі. Те ж саме може стосуватися Чехії і Словаччини, участь яких у ПРО загалом передбачається, втім їх ролі поки що не оприлюднюються.

4. ПОЗИЦІЯ РОСІЇ ЯК ЧИННИК УСКЛАДНЕННЯ СИТУАЦІЇ

Лісабонський саміт НАТО (листопад 2010) розпочав дискусію між Росією та Північноатлантичним Альянсом щодо участі Москви у спільній системі ПРО. Заявлені Б. Обамою нові контури європейської системи ПРО, на перший погляд, мали б впливати позитивно на рівень стратегічного діалогу між Москвою та Вашингтоном, оскільки проект ПРО ТВД в Чорноморському басейні (перша стадія «поетапного адаптативного підходу») за технічними показниками

---

²¹ Turkey Accedes to a Missile Defense Plan. [Електронний ресурс], 28.03.2011. – Режим доступу: http://www.stratfor.com/memberships/176348/analysis/20101121_turkey_accedes_missile_defense_plan;

не може загрожувати російському стратегічному потенціалу, навіть розміщеному у європейській частині країни. Більше того, початок дискусії щодо залучення Росії до проекту ПРО потенційно мав би ліквідувати будь-які побоювання Москви. Водночас, навіть такі перспективи є реалістичними лише за умов урахування принципової позиції Російської Федерації.

Насамперед, хотілося б зазначити, що «Воєнна доктрина Російської Федерації» серед головних загроз для безпеки Росії визначає, насамперед, розміщення ПРО США або НАТО неподалік від кордонів держави. Головне занепокоєння щодо цього питання у Москви викликає потенційна здатність майбутньої ПРО блокувати російські стратегічні можливості вже на другому та третьому етапах розгортання. Зокрема, мова йде про перехоплювачі SM-3ПВ. Саме цей вид ракет викликає у Росії додаткові питання, оскільки характеристики цих систем за певних умов (розміщення їх на кораблях) здатні загрожувати російським стратегічним ракетами, головні траєкторії яких пролягають через Північний полюс. Навіть більше, те, що саме ракета SM-3 була успішно використана як протисупутникова зброя, наштотує російських військових на ідею реальності використання таких ракет проти її МБР.

Можливо майбутня конфігурація ПРО НАТО і не провокувала б такої серйозної стурбованості з боку Росії, однак ситуація, у якій стратегічні ядерні сили РФ опиняться у 2020 році виглядає доволі драматичною. Фахівці зазначають, що вперше в історії Москва буде змушена докладати великих зусиль, щоб намагались утримати свої СЯС у рамках Договору СНВ-3, оскільки завдяки зняттю з бойової варті радянських МБР SS-18 (створених ще на виробництвах радянської України), кількість російських ракет зменшиться приблизно у 3 рази, тобто дорівнюватиме не 600 одиниць (рівень 2010 року), а лише 230. Подібна ситуація відбувається також з підводними човнами РФ, яких у 2020 Москва налічуватиме 3-4 (відповідно з 30-44 одиницями БРПЧ). Для порівняння можна навести аналогічні показники США у 2020 році – 420 МБР та 12 підводних човнів з 240 БРПЧ²². Така ситуація зберігатиметься приблизно до 2028 року,

²² Arbatov A. Gambit or Endgame? The New State of Arms Control // The Carnegie Papers. – March 2005. – P.18.

тобто близько десяти років Росія почуватиметься практично вдвічі вразливішою за США, при цьому її вразливість багаторазово збільшуватиме розміщення систем ПРО США/НАТО у Європі. Вперше за останні п'ятдесят років навіть приблизна стратегічна рівновага між Росією й США буде різко втрачена, що не може не турбувати росіян, оскільки ядерна зброя з часів розпаду СРСР і по сучасний момент залишається одним з головних політичних козирів Росії.

Отже, незважаючи на те, що нова американська адміністрація відмовилась від неприйнятної для РФ розміщення стратегічної ПРО у Чехії й Польщі, це рішення, схоже, лише тимчасово зменшило напругу у відносинах Москви й Вашингтона. На даний час Росію не задовольняє будь-яка нова конфігурація ПРО НАТО, окрім спільної Європейської системи ПРО, проекту, висунутого Москвою. Росія виступає за створення ЄвроПРО за принципом «подвійного ключа», коли обидві сторони прийматимуть колективне рішення про знищення ворожих ракет, крім того за Москвою буде закріплений свій сектор відповідальності. У цій системі Росія могла б відповідати за безпеку повітряного і космічного простору своїх найближчих сусідів – Польщі, Литви, Латвії і Естонії, залишаючи Альянсові відповідальність за іншу частину Європи²³. Прагнення Москви зробити ПРО взаємозалежною пояснюється, насамперед, тим, що лише така конфігурація майбутньої системи забезпечила б РФ чітку гарантію того, що ця протиракетна оборона ніколи не буде спрямована проти неї, тобто не підриватиме її стратегічного потенціалу. Крім того, як попередню умову створення будь-якої спільної системи ПРО, Росія вимагає від НАТО юридично зобов'язуючу гарантію того, що майбутня система ПРО не завдаватиме шкоди її стратегічному стримуванню.

У разі відкинення Альянсом російських пропозицій, Москва загрожує розміщенням ударного ракетного угруповання на кордонах із Заходом. Більш того, навіть Договір СНО-3 був ратифікований Думою з кількома поправками, головна з яких – можливість припинення зобов'язань за Договором у разі порушення взаємозв'язку між наступальними та оборонними стратегічними озброєннями,

²³ Расмуссен торгует воздухом // Независимая газета. – 22 мая 2011.

що знов повертає ситуацію у площину проблеми ПРО. З приводу ж конкретного обговорення питання варто зазначити, що 5 лютого 2011 р. міністр закордонних справ Росії С. Лавров зазначив на 47 Мюнхенській міжнародній конференції з питань безпеки, що реалізація третьої і четвертої стадій американського “поетапного адаптивного підходу” означатиме вихід на стратегічний рівень, що знов безпосередньо зачіпає ефективність російських сил ядерного стримування²⁴.

Отже, на сьогоднішній день враховуючи стан справ навколо старіння ракетного потенціалу, що дістався Росії у спадок від СРСР, російські військові небезпідставно відчують стурбованість перспективами розміщення євроатлантичної системи ПРО по периметру кордонів держави. Навіть якщо ця система потенційно і не спрямована проти російського стратегічного потенціалу, у перспективі вона здатна отримати часткові можливості блокування МБР Москви, що завдасть удару по одному з найголовніших політичних козирів Росії, її ядерному стримуванню.

5. ПОЗИЦІЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ НАТО

Загалом НАТО не готова надати Росії юридичні гарантії щодо контурів майбутньої європейської системи ПРО, як з технічних, так і з політичних причин. Технологічно не можна передбачити, що потенційні можливості ПРО обмежуватимуться лише кордонами Альянсу. У свою чергу, політично США вже дали своїм союзникам зрозуміти, що мають твердий намір створити спільну євроатлантичну систему ПРО з або навіть без російської участі.

Стосовно створення спільної з Росією системи ПРО слід зазначити, що на сьогоднішній день усі члени НАТО не готові до того, щоб покладати відповідальність за свою безпеку на державу не чле-

---

²⁴ Выступление Министра иностранных дел России С.В. Лаврова в рамках панельной дискуссии «Европейская и евроатлантическая безопасность» на 47-й Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, Мюнхен, 5 февраля 2011 года. [Электронный ресурс], 5.03.2011. – Режим доступа: <<http://www.embrus-az.com/vneshnaya-politika/957-vystuplenie-ministra-inostrannyh-del-rossii-svlavrova-v-ramkah-panelnoy-diskussii-evropeyskaya-i-evroatlanticheskaya-bezopasnost-na-47-y-myunhenskoy-konferencii-po-voprosam-politiki-bezopasnosti.html>>

на Альянсу. Фактично, ідея секторальної ПРО суперечить Статті 5 Вашингтонського Договору, отже більшість членів Альянсу (серед яких Франція, Німеччина, Польща та Литва) вбачають, що надання третій стороні права втручатися у механізми захисту території НАТО суттєво зменшить безпеку його членів. Це дуже помірне відображення загальної позиції Вашингтону й Брюсселю, оскільки на її флангах виступають:

а) республіканська більшість Конгресу США, яка не має намірів навіть обговорювати будь-які юридичні обмеження ПРО США у Європі, як елемент заспокоєння Росії. До них врешті-решт приєднуються й демократи, які не готові принести свої політичні амбіції у жертву відносинам з Росією. Сьогодні в американському експертному та політичному середовищі навіть найбільш жорсткі критики розвитку систем ПРО у Європі виступають проти надання юридичних зобов'язань Росії щодо обмеження таких систем на сучасному етапі або навіть у майбутньому²⁵

б) старі члени НАТО. Франція, зокрема, технічно не вважає секторальний підхід оптимально ефективною системою для блокування атак. Не відкидаючи, однак, усю ідею загалом, Париж бачить певну можливість у створенні спільного командно-контрольного пункту на території Німеччини;

в) учасники запропонованого Росією «східного сектору ПРО», тобто Польща і держави Балтії, які історично сприймають Москву як загрозу своїй безпеці й нізащо не погодяться на такого «захисника». Литва висловила дуже категорично з цього питання, на думку президента Д. Грибаускайте, співробітництво НАТО з Росією може відбуватися лише за напрямком обміну інформацією та пошуків спільного ворога. Позиція Варшави відносно цього питання виглядає більш зваженою. Вона підтримує так званий покроковий підхід, який почався би зі створення Центрів Обміну Інформацією, що разом надавали б цілісну картину для кожної з сторін по відстеженню потенційних ракетних атак. Це згодом сформувало б підґрунтя для спільного планування та координації можливих дій проти спільного ворога. Водночас, Польща наполягає на тому, що навіть покроковий

²⁵ Орлов В.А. Отсутствие совместных проектов усиливает взаимные подозрения // Коммерсантъ. – 20 мая 2011.

підхід має зберігати автономну архітектуру обох систем безпеки, насамперед це стосується командно-контрольної системи та запуску протиракет²⁶.

Відносно створення спільної з Росією секторальної системи ПРО простежується проблема, яка також складається з політичного та технічного рівнів. Зокрема, технічним є питання неможливості прийняття спільного рішення щодо збиття ворожих ракет, оскільки ця процедура є дуже обмеженою у часі і навряд чи буде ефективною, якщо ключове рішення прийматиметься більш ніж однією персоною.

Також варто згадати і об'єктивні технічні характеристики російських систем ПРО, які не орієнтовані на захист території держави від ракет середнього радіусу дії, тож не можуть бути використані у спільній системі ПРО. Крім старого протиракетного комплексу А-135, що працює для захисту Москви, та ще не розробленого до кінця комплексу С-500, яка має бути аналогічною до американської системи ТНААД, Росія поки що в принципі не володіє такими системами. Сучасні системи ПРО Росії (С-300/400) спрямовані більше на захист від крилатих ракет дальнього радіусу дії, які сьогодні є лише у США і НАТО. Тобто, на даний момент не існує ані політичної волі США і НАТО, ані технічних можливостей щодо участі Росії у спільному проєкті ПРО²⁷.

Що стосується політичного рівня питання, то для Росії він також є принциповим, бо натовські радары, розміщені неподалік від російських кордонів, матимуть можливість відстежувати переміщення та пуски розміщених у Європі стратегічних сил Москви.

Отже, на зустрічі Ради Росія-НАТО 8 червня цього року обидві сторони офіційно визначилися з наявністю принципових розбіжностей щодо створення європейської системи ПРО та участі у цьому проєкті Росії²⁸. Однак, експерти зазначають, що консультації між сторонами щодо можливого компромісу з цього питання продовжаться.

²⁶ Claire L. European State's Position on Missile Defense and The Russian Sectoral Missile Defense Proposal.[Електронний ресурс], 24.06.2011. – Режим доступу:< <http://www.pircenter.org/data/11-05-10%20European%20countries%20on%20on%20missile%20defense.pdf>>;

²⁷ Arbatov A. Ibid. – P.19.

²⁸ NATO's Chief Rejects Russia's Missile Defense Proposal, June 8th 2011. [Електронний ресурс], 21.06.2011. – Режим доступу: <<http://pentagonbrief.blogspot.com/2011/06/nato-chief-rejects-russias-missile.html>>;

6. ВАРІАНТИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ

Такі варіанти існують, зокрема можливість співпраці обох сторін могла б бути забезпечена у рамках проектів, що не викликали б резонансної опозиції з обох боків.

1. Створення Спільних Центрів Обміну Інформацією у Москві й Брюсселі, які би працювали у режимі реального часу. Цей проект приваблює тим, що з одного боку він передбачає встановлення між сторонами «гарячої лінії» з метою запобігання помилкових тривог щодо запуску ракет або невірних підрахунків у епоху розповсюдження. З іншого боку, поступовий розвиток такої системи міг би бути першим кроком РФ і США поза рамками традиційного взаємного стримування, результатом чого стало б створення спільної системи попередження про ракетні загрози, що є типовим лише для воєнних союзників²⁹.

2. Інтеграція процесу прийняття рішень щодо запуску ракет-перехоплювачів шляхом попереднього узгодження комплексу російсько-натовських протоколів, які б регламентували у кожному окремому випадку чи буде віддана команда на перехоплення російським або натовським системам. Ці протоколи могли б використовуватись також військовими НАТО та Росії під час прийняття незалежних рішень стосовно перехоплення балістичних ракет, що сприяло б створенню спільної європейської системи ПРО без необхідності мати єдине командування (російське або натовське) над всією системою. У такій системі протиракетні потенціали НАТО і Росії доповнювали б одне одного³⁰.

3. Якщо ж політики Росії і НАТО на чолі з США не наважаться на такі прогресивні кроки, військові могли б узгодити певне обмеження швидкості перехоплювачів майбутньої системи ПРО (до 3,5 км або 2,2 миль за секунду), ідея, яку вже висувала Москва.

²⁹ Diakov A., Miasnikov E., Kadyshev T. Nuclear Reductions After New START: Obstacles and Opportunities // Arms Control Today. – May 2011. [Електронний ресурс], 10.04.2011. – Режим доступу: <http://www.armscontrol.org/act/2011_05/Miasnikov>;

³⁰ Рекомендации Совета по устойчивому партнёрству с Россией [Електронний ресурс], 7.04.2011. – Режим доступу: < <http://www.pircenter.org/data/supr/SuPR%20Recommendations%20Rus.pdf>>;

Мається на увазі, що на відміну від перехоплювачів SM-3 Block I, моделі SM-3 Block II розвивають швидкість до 4,4 км/с, що дозволить їм у майбутньому використовуватись проти стратегічних ракет³¹.

Іншим технічним рішенням могли б стати певні обмеження, розроблені Москвою і Вашингтоном, щодо розміщення авіаносців США у Північних морях, зараз, на думку російських експертів, цей варіант вважається єдиним шансом Москви у діалозі з Вашингтоном. Тобто, лише таку вимогу у вигляді політичних гарантій в принципі можна реально обговорювати з США.

Отже, будь-яка домовленість вимагає від обох сторін певних кроків назустріч одне одному, і насамперед, довіри у взаємному діалозі, чого на сучасний момент їм не вистачає.

7. МОЖЛИВІ СТРАТЕГІЧНІ КОНТРЗАХОДИ РОСІЇ

Якщо Росії не вдасться добитись від НАТО будь-яких гарантій щодо обмеження майбутньої системи ПРО, вона може піти на односторонній варіант розв'язання проблеми. За порадами низки російських експертів Москва може подолати проблему майбутньої власної уразливості шляхом:

а) підвищення якісного складу стратегічних ядерних сил за рахунок створення нової важкої міжконтинентальної балістичної ракети на заміну SS-18, яка застаріває і має бути списаною до 2020 року;

б) перенесення базування стратегічних ядерних сил східніше, мається на увазі територія між Волгою та Уралом, де розміщені у Європі радары або протиракетні системи не матимуть можливості відстежувати або збивати російські ракети³².

Крім того, необхідно зазначити, що невирішеність питання навколо ПРО загострить і низку інших пунктів стратегічного діалогу між Росією і США. Насамперед, це подальша доля СНО-3, про який вже було зазначено вище. Також слід згадати, що одне з найбільш

³¹ Matishak M. Russian Unleash Over Missile Defense Plans “Legitimate”, Experts / Global Security Newswire, June 9, 2011. [Електронний ресурс], 15.06.2011. – Режим доступу: http://gsn.nti.org/gsn/nw_20110609_6345.php;

³² Кому будет плохо, если не договоримся // Независимое военное обозрение. – 3 июня 2011.

гострих питань, а саме, проблема тактичної ядерної зброї, також залежить від діалогу Москви, Вашингтона та Брюсселя щодо ПРО. Зокрема, приближення євроатлантичної системи ПРО до території Росії призведе до активізації конфронтаційних сценаріїв в російській політичній думці та стратегічній політиці. Мається на увазі, насамперед, розміщення тактичних ракетних угруповань (типу «Іскандер») близько кордонів з НАТО і блокування будь-яких можливостей діалогу по скороченню ТЯО. На сьогоднішній день кількість таких озброєнь за оцінками різних експертів налічує приблизно від 2000 до 5000 одиниць лише у Росії, при чому їх кількість та скорочення не регламентується жодною угодою³³. Це питання США планують включити у наступний Договір СНО, втім у разі загострення відносин перспективи складання цього договору вбачаються дуже сумнівними.

8. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЙ

На даний час можна передбачити три варіанти – компромісно-коопераційний, конфронтаційний та сценарій обмеженого діалогу.

Коопераційний сценарій пов'язаний із можливим об'єднанням зусиль щодо створення єдиної системи ПРО в рамках трикутника США – НАТО – Росія. Вперше про це офіційно згадала навіть не Росія, а Генеральний Секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен у вересні 2009 року, що стало своєрідною реакцією Альянсу на заяву Б. Обами щодо зміни конфігурації американської системи ПРО у Європі³⁴. Тобто, необхідно зазначити, що у межах НАТО також існує політична воля до створення спільної системи ПРО з Росією, і розбіжності між сторонами мають принциповий, але суто технічний характер.

У разі домінування коопераційного сценарію у США і Росії є певні шанси створити безпрецедентну ситуацію, коли взаємне

³³ Sokov N. Tactical (Substrategic) Nuclear weapons // Four Emerging Issues in Arms Control, Disarmament and Nonproliferation: Opportunities for German Leadership. Prepared for the Policy Planning Staff Foreign Office Federal Republic of Germany – James Martin Center for Nonproliferation Studies, Monterey Institute of International Studies, Monterey, 2009. – P.79.

³⁴ NATO Secretary-General Anders Fogh Rasmussen in a speech delivered to the Carnegie Endowment for International Peace, Brussels. [Електронне джерело], 18 September 2009. – Режим доступу: www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57640.htm>;

ядерне стримування в російсько-американських відносинах переїде у розряд архаїчних термінів. Навіть якщо Москві і Вашингтону вдасться реалізувати систему ПРО, засновану на наведених вище компромісних варіантах, така спільна система мала б найбільш прогресивний характер за усе існування російсько-американського стратегічного діалогу. Тобто моменти взаємної підозри і недовіри було б замінено на двосторонню інформованість, діалог і вироблення спільних підходів щодо боротьби із загрозами. Крім того, створення такої системи стало б засадою для:

а) подальших переговорів США і Росії щодо скорочення їх стратегічних арсеналів поза межі вже існуючого Договору СНО-3 у рамках складання нової угоди;

б) можливості обговорення скорочення тактичних ядерних арсеналів США і Росії, що створило б реальне підґрунтя для довгострокової розрядки та переформатування відносин у рамках поступового дистанціювання від моделі «взаємного гарантованого знищення».

Однак варто зазначити, що вірогідність розвитку такого сценарію не є високою, адже і Росія, і США ще мають достатньо скептиків і серед військових, і серед політиків, домінування яких не дозволить піти на суттєві для подібної моделі відносин компроміси.

Шлях конфронтації поки що лишається більш реалістичним, особливо за умов зберігання тенденції сприйняття Росією й США одне одного у якості супротивників. Розвиток цього сценарію означатиме серію односторонніх заходів щодо розгортання ПРО з боку НАТО, а також активізацію темпів гонки озброєнь з Росією. Зокрема, мова йде про виробництво нового виду важкої МБР, під яку Москва вже виділила кошти³⁵. Головною аргументацією залишається стрімке старіння російського арсеналу МБР, а також необхідність розробки нової, здатної долати будь-які системи ПРО супротивника, ракети. Розвиток цього виду зброї, ймовірно, матиме дуже негативний вплив на стратегічну стабільність, оскільки нова важка МБР, як і її попередники, скоріш за все, буде доволі уразливою та матиме потужний контрсиловий потенціал. Отже, поява такої раке-

³⁵ Россия готовит замену «Сатане». КМ.Ru. 20 апреля 2011 г. // Ядерный контроль. – 2011. – В.6(407). – 12-25 апреля.

ти унеможливить будь-які переговори щодо подальшого скорочення СНО (100 таких МБР нестиме близько 1000 ядерних боеголовки) та спровокує відповідну негативну реакцію з боку США³⁶.

Сценарій обмеженого діалогу передбачає ситуацію, коли Росія і НАТО не дійдуть стратегічного компромісу щодо створення спільної ПРО, однак, не бажаючи загострювати конфронтацію здійснивши низку тактичних кроків назустріч одне одному. Наприклад, США можуть надати Росії гарантію про відсутність намірів щодо розміщення систем ПРО у Північних морях. Однак, якщо це і певним чином пом'якшить розвиток конфронтації по лінії Росія-НАТО, гонка озброєнь, особливо з боку Москви буде посилюватись. Такий сценарій, на наш погляд, може бути втілений у життя, оскільки інтереси Росії і США співпадають у багатьох аспектах (скорочення ядерних озброєнь, іранська ядерна програма та ін.) і руйнування взаємного стратегічного діалогу вбачалося б помилкою для обох сторін.

9. ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ

Із самого початку обговорення можливостей створення спільної європейської системи ПРО Україна продемонструвала свою зацікавленість у проекті. Зокрема, 24 листопада 2010 року Секретар РНБО Раїса Богатирьова висловила готовність України до участі у такій системі, запропонувавши, навіть використання станцій попередження про ракетний напад, які існують на території нашої держави і до 2008 року використовувалися Росією³⁷.

Суттєво цю позицію було доповнено міністром закордонних справ України К. Грищенко, який у лютому 2011 року зазначив, що Київ згодний на участь у створенні спільної архітектури ПРО, якщо Вашингтону і Москві вдасться домовитись з цього питання³⁸. Також цей аспект ПРО не залишив поза увагою президент України В.Ф. Янукович, який, відповідаючи на запитання журналістів у Страсбурзі на засіданні ПАРЄ 21 червня ц.р., зазначив, що Україна

³⁶ Arbatov A. Ibid. – P.25.

³⁷ Украина готова принять участие в создании европейской системы ПРО, 23.11.2010. [Електронний ресурс], 02.02.2011. – Режим доступу: <http://donbass.ua/news/politics/2010/11/23>

³⁸ Украина готова подключить свои радары к ЕвроПРО 15 февраля 2011. [Електронний ресурс], 23.06.2011. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/power/2011/02/15/753063.html>

поки не отримувала офіційного запрошення приєднатися до проекту, втім якщо у якійсь частині створення європейської системи ПРО «буде задіяно Україну, й, можливо, Росію, це завжди піде на користь системі європейської безпеки»³⁹.

Який саме внесок могла б зробити Україна у таку спільну систему ПРО?

Насамперед, треба зазначити, що географічно Україна має доволі сприятливе положення для участі у такій системі, адже вона знаходиться на перетині ракетних траєкторій. Нагадаємо, що СРСР саме у Севастополі у 1979 році побудував першу станцію попередження про ракетний напад, що функціонувала на південному напрямку, і лише потім була споруджена Габалінська СПРН у Азербайджані, яку і зараз використовує Росія. Навряд чи сьогодні реально і економічно вигідним було б відроджувати українські СПРН у Мукачеві і у Криму, від яких кілька років тому відмовилась Росія, бо вже у середині нинішнього десятиліття експерти стверджувати, що системи «Дніпро», якими обладнані ці станції, вже застарілі і є більш шкідливими, ніж корисними у сучасному відстеженні ракетних пусків⁴⁰. Нагадаємо, що ціною помилки СПРН, у ситуації, коли ядерні сили функціонують у режимі удару «у відповідь на зустріч» (сучасна ситуація з стратегічними силами РФ) може стати початком ядерної війни внаслідок хибного сигналу. Прецедент такої ситуації вже відбувся у 1995 році, коли запуск норвезької дослідницької ракети російські СПРН інтерпретували як атаку США по російській території. Ситуацію вдалося утримати під контролем лише внаслідок доволі сприятливого клімату російсько-американських відносин, що дозволило тоді російським військовим поставити під сумнів точність сигналів власних ракетно-локаційних систем.⁴¹

Водночас, Україна могла б надати власну територію для спорудження нових сучасно обладнаних СПРН, які б відстежували пів-

³⁹ Віктор Янукович: Позиція України щодо позаблоковості залишається незмінною. [Електронний ресурс], 10.06.2011. – Режим доступу: Офіційне Інтернет-представництво президента України <http://www.president.gov.ua/news/20480.html>

⁴⁰ Podvig P. History and the Current Status of the Russian Status of the Russian Early-Warning System // Science and Global Security. – 2002. – № 10. – С. 53.

⁴¹ Lewis J., Postol P. The Portrait of Bad Idea // The Bulletin of the Atomic Scientists. – 1997. – Vol. 53, № 4. –P. 124-126.

денний напрямок. Це технічно, що ж стосується політичного аспекту питання, то тут, за умов відповідної домовленості сторін, Україна, як неупереджена позаблокова держава, могла б розмістити на своїй території загальний центр командування або обміну інформації у спільній системі ПРО. Проводячи аналогію з пропозицією Франції щодо надання території Німеччини для такого центру, можемо зазначити, що для Росії розміщення подібної структури в Україні було б більш сприятливим, адже спільна російсько-натовська система повинна була б мати центр командування на території держави, яка не відноситься до жодного з блоків. Або один з консультативних центрів, створених між НАТО і Росією для обговорення нагальних спільних загроз. Зрозуміло, сьогодні реалізація подібного проекту має дуже невеликі шанси завдяки ситуації глухого куту, яка зараз створилася навколо перспектив розвитку спільної ПРО між НАТО і Росією. Однак, враховуючи динамічний характер політичних тенденцій, ми маємо проаналізувати усі потенційні варіанти розвитку подій.

Що стосується технологічного внеску нашої держави у таку спільну систему ПРО, то варто зазначити, що Україна входить у низку провідних ракетних країн світу, зокрема її технології використовуються у таких сучасних міжнародних проектах, як «Морський старт», «Наземний старт» та ін. Більш того, саме ці проекти демонструють дуже успішну міжнародну кооперацію між Україною, Росією, США та іншими партнерами. Нагадаємо, що «Морський старт» було створено як спільний проект американської компанії «Боїнг», РКК «Енергія» (Росія), КБ «Південне» та ВО «Південмаш» (Україна), а також компанії «Кварнер» (Норвегія) і вважається одним з найбільш вдалих громадських проектів, створених на тлі конверсійних технологій⁴². Отже, існує досвід технологічної міжнародної кооперації, яку можна було б використовувати у спільній роботі над європейською системою ПРО. Більш того, відомо, що Україна вже пропонувала створити рухому платформу морського базування, у якій можна було б використовувати комбіноване обладнання⁴³.

⁴² Морской старт. Официальный сайт проекта [Электронный ресурс], 15.06.2011. – Режим доступа: <<http://sea-launch.narod.ru/main.htm>>;

⁴³ Бадрак В. ПРО як геополітична фантазмагорія // Дзеркало тижня. – 2010. – №45(825). – 4-10 грудня.

Коопераційний сценарій міг би стати доволі сприятливим для нашої політичної співпраці з обома сторонами без негативних наслідків. Більш того, якщо вважати такий сценарій першим кроком до усунення стратегічних ліній розподілу між НАТО й Росією, Україна, як держава із значним досвідом ракетобудування, могла б отримати шанс на співпрацю в рамках проекту нової європейської ПРО за вище зазначеними напрямками.

Розвиток сценарію конфронтації для України означатиме відсутність будь-якого політичного маневру у співпраці із Заходом та НАТО. Україна потрапить у найбільш небезпечну зону протистояння між двома блоками. З одного боку це означатиме нарощування військових контингентів США і НАТО в чорноморських державах, з іншого – збільшення російської воєнної присутності у Чорноморському басейні, що теоретично не виключає навіть можливостей розміщення російського ракетного потенціалу у регіоні. Як це відбиватиметься на кількості та якості воєнної присутності РФ у Криму, сьогодні важко судити (кількісний склад ЧФ РФ, що базується в Севастополі регламентовано Договором від 1997 року), втім, потрапляючи у російський оборонний периметр у будь-якому випадку Україна відчуватиме посилення тиску Росії, спрямоване на збільшення потенційних власних стратегічних можливостей.

Крім того, наші ракетні підприємства отримують шанс залучитись до створення нової важкої ракети. Сьогодні значна кількість російських військових експертів вважає, що розробка нової рідкопаливної ракети у будь-якому разі змусить Росію співпрацювати з українським «Південмашем», у якого існують відповідний досвід та технологічна база для такого співробітництва, навіть значно більші ніж у росіян. Тобто, Москві подібна співпраця зекономить великі кошти й час на створення нової МБР, тоді як Київ отримає можливість заробити й технологічно відродити власні ракетні підприємства.

Сценарій *обмеженого діалогу* також буде повторювати картину протистояння російських та американських інтересів у регіоні, втім у меншому масштабі, що також вимагає від України чіткого формулювання власних позицій та інтересів. У даному випадку стратегія маневрування між НАТО і Росією вбачається найбільш доцільною для України. Тобто, у найкращому варіанті, спираючись

на свій позаблоковий статус, Київ міг би посилити співробітництво з НАТО навіть шляхом технічного залучення до проекту Європейської системи ПРО. Зрозуміло, мова не йде про надання української території для розміщення систем ПРО, але, на наш погляд, у рамках партнерства з НАТО, можливо було б розраховувати на певне технічне співробітництво у рамках спільних проектів на кшталт «Морського старту», що мали б відношення до розробок, або досліджень у рамках ПРО. Можливо, саме це мав на увазі президент України, зауважуючи про залучення України «у якійсь частині» проекту. Однак, варто зазначити, що подібне співробітництво, у якій би формі воно не відбувалося, у разі відсутності серед партнерів по ПРО Москви буде сприйнято РФ як чергова воєнно-політична диверсія, спрямована на піддрив її стратегічного впливу на пострадянському просторі.

Висновки та рекомендації

1. Прихід до влади у США нової президентської адміністрації зумовив відновлення американсько-російського діалогу в стратегічній сфері поряд із корегуванням певних американських планів щодо системи ПРО у Європі. Адміністрація Б. Обама прийняла рішення відмовитись від стратегічної системи ПРО, що планувалась у рамках політики Дж. Буша-молодшого, на більш відповідну до ситуації ПРО ТВД, яка має бути розміщена на територіях Чорноморського, Східноєвропейського та Північноєвропейського регіонів. Водночас, певний аналіз конфігурації нової системи ПРО говорить про те, що у своєму фінальному вигляді вона за показниками ефективності має не лише наблизитись, а й по деяким характеристикам перевершити систему ПРО, висунуту попередньою адміністрацією. Складається враження, що нова конфігурація ПРО була запропонована адміністрацією Б. Обама з метою: а) захистити Європу від ймовірних загроз з боку ракет малого та середнього радіусу дії; б) виграти час для діалогу з Росією, від якої США вимагали конструктивних досягнень по Договору СНО-3, а також підтримання американської позиції по іранському досьє у Раді безпеки ООН; в) зробити рішучий крок до зменшення уразливості території США і союзників, проблема яка з

1957 року (коли СРСР був запущений Супутник) вважалась однією з найбільш нагальних для американської безпеки.

2. Розуміння цієї ситуації, яка згодом підірватиме традиційну для стратегічного діалогу РФ та США ситуацію «взаємної гарантованої уразливості» вже сьогодні підштовхує Росію на рішучу протидію розробкам загальнонаатовської системи ПРО без участі Москви, оскільки згодом стає очевидним те, що така система, створена лише у рамках НАТО, згодом тим або іншим чином загрожуватиме російським стратегічним можливостям. Якщо ж сторонам не вдасться домовитись, то новий проєкт ПРО призведе до чергового раунду воєнно-стратегічної конфронтації між Росією і блоком НАТО.

3. Сучасні тенденції розвитку політичного діалогу навколо створення європейської системи ПРО вказують на чіткі розбіжності, що існують між США та Росією стосовно цього питання. Головною проблемою є відсутність взаємної довіри між Москвою, з одного боку, та Вашингтоном і Брюсселем, з іншого, і, відповідно, неможливість надати партнерові повноваження, що мали б ключове значення для безпеки інших членів проєкту. Так, неготовність усіх членів проєкту поставити свої життєві інтереси у залежність від інших на даному етапі унеможлиблює створення спільної системи безпеки у рамках проєкту європейської ПРО. Водночас, якщо зараз спільна ПРО між РФ та США вбачається доволі проблематичним питанням, існують варіанти часткового поліпшення напруженості у відносинах Москви і Вашингтона завдяки запровадженню комплексу заходів, які дозволять зберегти певну стабільність стратегічного діалогу між сторонами.

4. Результат діалогу між Москвою й Вашингтоном щодо створення спільної ПРО, ймовірно, буде мати велике значення для стратегічної стабільності у світі, оскільки впливатиме також на формування стану діалогу між ядерними наддержавами, їх союзниками та державами, що потрапляють у сферу їх життєвих інтересів. До таких держав відноситься і Україна, для якої сценарій кооперації міг би відкрити можливості плідного співробітництва з США та Росією у рамках створення спільної системи ПРО та остаточного подолання кліше часів «холодної війни» у трикутнику Росія-Україна-НАТО. З іншого боку, актуалізація воєнно-політичних питань на російсько-

му порядку денному означатиме більш тісну прив'язку до російського ВПК, тобто відродження між Москвою і Києвом частини зв'язків колишнього СРСР.

5. Якщо Росії і США не вдасться дійти принципових домовленостей відносно створення ПРО (за участю Москви, або лише за її партнерством) й між ними розпочнеться черговий раунд конфронтації, практичні шанси Києва на участь у проєкті ПРО суттєво зменшуються завдяки очікуваному зростанню консервативних тенденцій в політиці Москви, лакмусовим папером яких завжди стає Україна. Для нашої держави це може мати подвійні наслідки: з одного боку, це посилення тиску Росії з метою більш тісної інтеграції України до свого воєнного-політичного та економічного простору, з іншого, певні здобутки для українських підприємств у питаннях економічного та військово-технічного розвитку.

За умов домінування будь-якого із зазначених вище сценаріїв розвитку подій, найбільш оптимальним для України є воєнно-політичне дистанціювання від США й Росії шляхом продовження лінії на зміцнення позаблокового статусу нашої держави і підтримання співробітництва з обома сторонами. У разі розвитку сценарію кооперації і, навіть, обмеженого діалогу, доцільним вбачається технічна співпраця над проєктом ПРО із залученням у тій або іншій формі обох сторін проєкту – Росії і НАТО, що також вимагає від України підтвердження позаблокових гарантій.

6. Що стосується розвитку регіональної системи безпеки, варто відзначити посилення позицій Румунії у Чорноморському басейні та активізацію її зовнішньої політики у двох напрямках. З одного боку, це інтенсифікація співробітництва з Сполученими Штатами й НАТО, з іншого – посилення претензій до своїх сусідів, і, насамперед, до України. Тут варто згадати, що позитивне рішення Міжнародного суду щодо о. Зміїний надихнуло румунську владу на пред'явлення нових претензій до України (варто згадати претензії на о. Майкан або загрози блокування роботи каналу «Дунай-Чорне море»). У даному випадку встановлення американської системи ПРО на території Румунії може мати подвійні наслідки для нашої держави. З одного боку, політичні і територіальні претензії Бухаресту можуть зрости, оскільки існування ПРО на румунській землі

автоматично збільшує воєнно-політичну вагу цієї держави у рамках НАТО. З іншого, “питання ПРО” може бути вигідною картою для української політики. Зокрема, офіційний Київ має продовжувати стратегію наполягання на тому, що розвиток ПРО на румунській території Україна розцінює як нарощування воєнних формувань на території держави, з якою наша держава має невизначені кордони, тобто зазначені дії повинні обов’язково обговорюватись з керівництвом України. Тут можна розраховувати на те, що стратегічна важливість такого питання як ПРО, змусить Сполучені Штати здійснити тиск на румунську владу, що стримає Бухарест від подальших претензій на українську територію. Врешті-решт, за умов погіршення клімату стратегічних відносин між США і Росією, геополітична роль України для НАТО також зростатиме. І навіть гіпотетична загроза збільшення російської військової присутності на території України (у контексті нещодавніх погроз Москви це може означати розміщення ракетних комплексів «Іскандер»), яка має з Румунією 650 км спільних кордонів, виглядатиме для Альянсу достатньо небезпечно, щоб ризикувати.

7. МЗС України слід дослідити політичні можливості діалогу між Україною, НАТО та Росією щодо перспектив залучення Києва до співпраці по створенню Європейської системи ПРО. Сформулювати самостійну позицію стосовно участі України у проекті європейської ПРО, яка має ґрунтуватися на паритетному співробітництві нашої держави з НАТО та Росією (найбільш реалістичним тут може бути військово-технічне співробітництво), що зробить неможливим використання України однією з сторін у двосторонньому протистоянні з іншою.

Державному космічному агентству України проаналізувати технічні варіанти перспектив участі України у спільному проекті Європейської системи ПРО, що вимагає чіткого обґрунтування тих можливостей і пропозицій, які участь України могла б додати до розвитку ЄвроПРО.

Зміст

ВСТУП.....	4
1. «ПРОБЛЕМА ПРО»: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПИТАННЯ.....	5
2. ІНІЦІАТИВА АДМІНІСТРАЦІЇ Б.ОБАМИ ЩОДО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРО	12
3. ПІВДЕННО-СХІДНА ЄВРОПА У ПЛАНАХ СТВОРЕННЯ ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ.....	13
4. ПОЗИЦІЯ РОСІЇ ЯК ЧИННИК УСКЛАДНЕННЯ СИТУАЦІЇ.....	16
5. ПОЗИЦІЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ НАТО.....	19
8. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЙ.....	24
9. ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ	26
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	30

Наукове видання

Сіновець Поліна Андріївна

**НОВА АРХІТЕКТУРА
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРО
У ПЛАНАХ США:
ГЛОБАЛЬНІ СТРАТЕГІЧНІ НАСЛІДКИ
І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Видано за авторською редакцією

Коректор – Радіонова І.І.
Верстка, обкладинка – Вітвицька В.Г.

Здано в роботу 30.06.2011. Підписано до друку 01.07.2011.
Формат 60x84/16. Папір офісний. Друк на дуплікаторі.
Обл.-вид. арк. 2.02. Ум-друк. арк. 2,25. Зам. № 1107-01.

Видано і виготовлено у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.02)
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25, тел. 8(048) 7777-591
e-mail: maritimebooks@yandex.ru
www.law-books.od.ua